

Korlátlan felelősség?

HOZZÁSZÓLÁS PIERRE LÉVY „AZ ÉRTELMISÉG ÚJ FELELŐSSÉGE
A KOMMUNIKÁCIÓ KORÁBAN” CÍMŰ ÍRÁSÁHOZ

Szerzői információ:

Bógel György

Közgazdász a CEU Business School tanára. 1979-ben szerzett diplomát a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen. A nyolcvanas években az Országos Vezetőképző Központban dolgozott, majd 2001-ig a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Vezetőképző Intézetének igazgatóhelyettesi posztját töltötte be. Számos nagy nemzetközi oktatásfejlesztési projektet vezetett. 2001 és 2005 között a KFKI Számítástechnikai Rt. stratégiai tanácsadója volt, miközben rendszeresen oktatott több egyetemen. Szakterülete a vállalatvezetés és -szervezés; újabban az infokommunikációs iparágakra és az információs technológiának a vállalatok működésére gyakorolt hatásaira összpontosítja figyelmét. Hat szakkönyv és több mint száz szakkikk szerzője.

E-mail: bogelgy@ceubusiness.org

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Bógel György. „Korlátlan felelősség?”.

Információs Társadalom VIII, 4. szám (2008): 18–20.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.VIII.2008.4.4>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Bögel György

Korlátlan felelősség?

Gondolatok Pierre Lévy cikke kapcsán

Pierre Lévy szerint „a kollektív intelligencia új világméretű kultúrájában” az értelmiség felelőssége nagyobb, sürgetőbb, mint valaha. Ha meg akarjuk fejteni e kijelentés értelmét, először azt kell tisztáznunk, mi is az a kollektív intelligencia. Ezt a kifejezést manapság sokan használják, különböző szövegösszefüggésekben és különböző tartalommal. A gondok ott kezdődnek, hogy az egyéni intelligenciáról sem tudjuk pontosan, hogy micsoda: még olyan véleménnyel is találkozhatunk, hogy intelligencia az, amit az intelligenciatesztek mérnek.

A hétköznapi ember számára az intelligencia értelmet, tudást, felfogóképességet jelent. Aki intelligens, az könnyen megért helyzeteket, könnyen megold problémákat. Ezt a tulajdonságot közösségekre is értelmezhetjük, hiszen közösségeknek is vannak hasonló feladataik. Azt a kijelentést is megkockáztathatjuk, hogy a kollektív intelligencia több vagy más, mint a közösséghez tartozó egyének intelligenciájának összege. Állati közösségekben is találhatunk erre példákat. Megfigyelhetjük például, milyen „intelligensen” repülnek nagy csapatokban a seregélyek: rendkívül gyorsan és ügyesen változtatnak irányt, váltanak alakzatot, kerülnek meg az akadályokat. Úgy viselkednek, mintha bonyolult rendszerek terveznék meg a manővereiket, mintha rendkívül intenzíven kommunikálnának egymással, miközben az egyedek – állítják egyes kutatók – valójában csak néhány nagyon egyszerű, nyilván genetikailag kódolt szabályhoz igazodnak.

A közösség okosabb az egyes tagjainál, vagy inkább azt kellene mondanunk, hogy az „intelligenciája” más, mint az egyes tagjaié. Régóta közismert jelenség: az emberek másképp viselkednek csapatban, tömegben, mint amikor egyedül vannak. Egy közösség olyan problémákat is meg tud oldani, amilyenekkel az egyes tagjai nem boldogulnak. A kollektív intelligencia az emberek esetében is más, mint az egyes egyének intelligenciájának egyszerű összege. Szándékosan mondjuk azt, hogy „más”, hiszen azt már egyáltalán nem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy a tömegek általában „bölcsebbek”, intelligensebbek volnának egyes tagjaiknál.

De kövessük Lévy gondolatait. Az emberi kollektív intelligencia fejlődése előtt fantasztikus új technikai lehetőségek nyíltak meg. A számítógépes hálózatok, a digitalizált információ, a villámgyors kommunikáció korában élünk. Egymással összekapcsolt dokumentumok, nagy adatbázisok formájában a szemünk előtt épül az emberiség közös digitális memóriája. Mi magunk is építjük, akkor is, amikor nem gondolunk erre: a hálóra kitett dokumentumokkal, a bennük elhelyezett linkekkel mi magunk is szőjük az óriási hálót. A kérdés az, hogy mire képes ez a háló, mit tudunk vele kezdeni, illetve mit tud „ő” önmagával kezdeni.

A memória, a „memorizálás képessége” önmagában még nem intelligencia. A jó memória segíti az intelligens embert, de önmagában kevés az intelligenciához. Ha valakinek jó a memóriája, könnyen fel tudja idézni a fejében tárolt információkat. A me-

móriát segítik a különböző külső információtárak, amelyekből az emberiség története során többfélét alkotott: könyvtárakat épített, levéltárakat állított fel, különböző intézményeihez dokumentumtárakat rendelt. Az informatika fejlődése soha nem látott mértékben bővítette ki a tárolás, az összekapcsolás, a visszakeresés lehetőségét. Minden, amely digitalizálható, része lehet a nagy közös memóriának.

A lehetőség tehát adva van: technikai nézőpontból a kollektív memória szinte korlátlanul bővíthet. Korlátok mégis vannak – és itt jelenik meg Lévy cikkében az értelmiség felelősségének gondolata. Az értelmiségnek azon kell munkálkodnia, hogy a kollektív memória fejlődése és kihasználása elől elháruljanak az akadályok. Nem egyszerűen a technikai akadályok, vagyis nem arról van szó, hogy építsünk még nagyobb számítógépeket és adatközpontokat, kapcsoljunk rá még több gépet a hálóra, digitalizáljuk a világ minden könyvét, képét, filmjét, hanganyagát, újságját.

A cikk két akadályt említ. Az első közülük az emberiség szimbolikus rendszereinek sokfélesége, régebbi korokban, sokkal alacsonyabb technikai színvonal mellett kialakult tagoltsága. Sokféle nyelven beszélünk, sokféle kategorizálási, indexálási rendszert, foglaltárat használunk. Az összehangolás, az egységesítés nehéz feladat, amelynek a megoldása nyilvánvalóan az értelmiségre hárul. A második akadály – és tulajdonképpen ezzel érkezünk el az intelligencia fogalmához – a jelek értelmezésével kapcsolatos. Lévy a számítógépes keresők példáját használja: a gép számtalan helyen találja meg nekünk a kutya szót, miközben fogalma sincs arról, hogy mi is az a kutya. Az intelligenciához arra volna szükség, hogy karakterek láncolata helyett jelentésben gondolkodjon. Az eddigi próbálkozások (mesterséges intelligencia, szemantikus web) csak korlátozott eredményeket hoztak – a továbblépés az értelmiség második fontos feladata.

Cikke végén Lévy arra is kitér, hogy a két feladat tekintetében a társadalomtudományokban nagyobb a lemaradás, mint a természettudományok területén. Az értelmiség felelőssége, hogy ezt a hátrányt behozza, a technika által kínált lehetőség összhangba kerüljön a felhasználás kiterjedtségével és gazdagságával.

De vajon megállhatunk-e itt a gondolkodásban? Hol van az értelmiség felelősségének a határa? A cikkben felvetett problémák nagyon nehezek, de végső soron technikaiak, megoldásuk magas szintű „mérnöki” munkát igényel. Mi kellene még – Lévy szavaival – az „új kulturális mátrix” befejezéséhez, a „gyakorlatilag végtelen kvalitatív változójú, matematikailag szervezett, vizsgálható, felderíthető, a kibertérbe beilleszthető kozmosz” felmutatásához? A válasz nem könnyű. Feltehetjük például a kérdést: milyen struktúrájú, hogyan szerveződő, miként irányított társadalomra volna szükség a technikai lehetőségek maximális kihasználásához? Egyáltalán, milyen a közös memória, a kollektív intelligencia és a társadalmi rend, a társadalmi berendezkedés viszonya? Lehetünk konkrétabbak is: mennyire tud kibontakozni a kollektív intelligencia a piacgazdaságra épülő társadalomban, abban a társadalomban, ahol a piac a gazdaságon kívüli szférát is egyre inkább a maga képeire formálja? (Figyeljük csak meg egyes hazai egyetemünk megnyilvánulásait: vajon a kollektív intelligencia építésén munkálkodnak, felelősnek érzik magukat érte?)

Térjünk vissza az értelmiség felelősségének problémájához: vajon az értelmiségnek fel kell-e vetnie a társadalom megváltoztatásának kérdését, állást kell-e foglalnia e téren, és ha igen, mit kell ez után tennie? Az információs társadalommal foglalkozó tudósok, kutatók – köztük természetesen Pierre Lévy – műveiben gyakran találkozunk ez-

zel a témával. A megközelítések és az álláspontok nagyon sokfélék. Jól látszik, hogy az értelmiség – szerencsére – vitatkozik: a szakmai porondon sokféle vélemény, gondolat verseng. Egyesek a technológiai determinizmus hívei: azt állítják, hogy a technológia fejlődése szükségszerűen társadalmi változásokat hoz, a társadalom alkalmazkodik a technológiához. Mások szerint ez pont fordítva van: a társadalom állapota, milyensége van befolyással a technológiára: a társadalomban mutatkozó határvonalak, konfliktusok, ellentétek kihatnak a technológiára s a technológia használatának módjára is.

Térjünk vissza a Lévy cikkében emlegetett „digitális világmemóriához”: jól látható, hogy fejlődésének egyik sarkalatos társadalmi kérdése a szellemi tulajdon vagy még konkrétabban a szerzői jog problémája. A digitális világmemória vajon a szellemi tulajdon, a szellemi termékek bizonyos köztulajdonba vételét, „államosítását” jelentené? A memóriától lépünk tovább az intelligencia felé. Kollektív intelligencia elképzelhető-e együttműködés nélkül. Vajon milyen együttműködési módokkal, koordinációs mechanizmusokkal építhető és hasznosítható a leghatékonyabban a kollektív intelligencia?

A vállalatok körében jól megfigyelhetjük, hogyan versenyeznek egymással a különböző szervezeti formák, irányítási rendszerek, és arra vonatkozóan is levonhatunk következtetéseket, hogy a digitális technológia fejlődése milyen változásokat hoz ebben a versenyben, milyen hatással van a mezőnyre, milyen formákat hoz előnyösebb helyzetbe. De mi következik ebből az egész társadalomra nézve? Mondhatjuk-e például azt, hogy társadalmi szerveződési módok, társadalmi formák is versenyeznek egymással, és erre a versengésre is hatással van a technológia? A fejlődés iránya attól függ-e, hogy mely formában tud a kollektív intelligencia a legteljesebben kibontakozni? Vajon a modern digitális technológiák korában új formációkat és hozzájuk új ideológiákat kellene kitalálni, vagy régebbieket kellene leporolni?

Az értelmiség felelősségét arra is kiterjeszthetjük, hogy választ adjon ezekre a kérdésekre. Ez nehéz feladat, hiszen a jövőt kellene megjeleníteni, márpedig az eddigi tapasztalatok szerint az ilyesfajta jóslatok nagy része idővel közönséges utópiának, álmodásnak bizonyul. Ez nem meglepő, hiszen rengeteg tényezőt, nagyon bonyolult kölcsönhatásokat kellene figyelembe venni. A radikális technológiai változások általában megmozgatják az emberek fantáziáját. Az értelmiség felelőssége, hogy megnyilatkozásaiban azt, amit ténylegesen tud, pontosan elhatárolja attól, amiről csak álmodozik. Ne feledjük: az értelmiség és az általa művelt tudomány feladata végső soron az igazság keresése, és nem valamilyen nézet, érdek vagy jövőkép alátámasztása.